

вона зміщує акцент з самого протистояння на психологію людини, яка вимушена боротися з ворогом у незвичних екстремальних обставинах. А найважливішим аспектом є презентація нових рис, які виступають ціннісними орієнтирами для людини, допомагають їй перемогти ворога, знайти порозуміння з іншими та вижити в екстремальних умовах. Якщо попередні стрічки представляють більш ідеалізований сценарій боротьби із прибульцями, де передовими цінностями вважалися відкритість, взаємодовіра, чесність та відданість серед людей, то «Хижаки» ламають таке бачення. За допомогою незвичної обстановки, героїв з неоднозначними характерами та біографіями, цей фільм виводить в ряд цінностей недовіру, самоприхованість, рішучість. Тут є важливим те, що ці риси мають значимість не тільки в темі боротьби людей та інопланетян, але є ціннісними орієнтирами для суспільства в реальних екстремальних ситуаціях. Адже у випадку, коли особа не може повністю зрозуміти зовнішню загрозу та оточена людьми з невідомими намірами, такі риси, як недовіра та самоприхованість, можуть захистити її особистий простір, уберегти від маніпуляцій та обману, а рішучість може підкріпити її авторитет в такій спільноті. Таким чином, цей фільм абстрагується від конфлікту людей та інопланетян і на цьому фоні виводить тему виживання в екстремальних умовах в повсякденний простір, акцентуючи на цінностях, що дозволяють суспільству пережити складні обставини.

П. Голотенко

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИЗНАЧЕНЬ НАУК ПРО КУЛЬТУРУ

P. Holotenko

COMPARATIVE ANALYSIS OF DEFINITIONS OF CULTURE SCIENCES

До теперішнього часу накопичилась певна кількість дефініцій відносно напрямів культурологічного дослідження. Є однакові терміни, які позначають різні види досліджень, та навпаки — є відмінні назви, проте вони застосовуються до однакових дисциплін. Наразі є потреба у з'ясуванні та уточненні змісту кожного із позначень. Вирішення означеного завдання пов'язане зі з'ясуванням змістовної специфіки культурології та окремих дисциплін, які складають її структуру або мають самостійне значення.

Існує декілька наступних позначень: «культурологія», «культурні дослідження», «антропологія», «народознавство», «культурна антропологія», «соціальна антропологія», «етнографія», «етнологія» та «філософія культури». Частина термінів співвідноситься між собою як частина та ціле, деякі терміни позначають автономні науки, а деякі є тотожними.

У північноамериканському та західноєвропейському науковому середовищі терміном «антропологія» прийнято позначати універсальну полівекторну науку про людину. Основні дослідницькі завдання антропології пов'язані з аналізом матеріальної та духовної культури різних народів світу, історичних періодів розвитку людства, з аналізом широкого кола актуальних питань мовознавства, літературознавства, релігієзнавства, психології, соціології, біологічної еволюції людини, антропогенезу і т. д. Звідси випливає, що антропологія, подібно до культурології, є полідисциплінарною наукою про культуру людського суспільства та про людину як біологічну істоту. Західна антропологія диференціюється на декілька

напрямів, які утворюють її внутрішню структуру — лінгвістична, психологічна антропологія і т. д.

Зміст позначення «антропологія» в західній науковій традиції є дуже близьким до вітчизняного терміну «культурологія», яким іменується системна теоретично-прикладна наука про феномен людської культури. Структуру української культурології так само утворює цілий комплекс дисциплін — психологія культури, семіотика культури і т. д. Отже, західна антропологія та українська культурологія за змістом здебільшого є тотожними, кожен з термінів позначає одну й ту саму галузь гуманітарно-природничого знання, тому вони потенційно можуть застосовуватись як взаємозамінні синонімічні поняття.

Проте в українській науковій традиції значення терміну «антропологія» є зовсім іншим. Ним позначається конкретно-наукова дисципліна, предметом якої є етногенез первісних та сучасних суспільств, а також морфологічна відмінність та мінливість людей під впливом зовнішніх чинників природного і штучного середовища. Тобто це є аналогом західної фізичної антропології.

Для позначення культурології досить часто в українській гуманітарній традиції застосовується назва “cultural studies”, що перекладається як «культурні дослідження». Ця назва багатьма сприймається як зарубіжний аналог терміну «культурологія». Однак насправді ці два поняття не є тотожними. Культурні дослідження — це та галузь науки, яка зосереджена на дослідженні саме сучасної культури за допомогою соціологічного та новоісторичного методів. Предметну сферу культурних досліджень складають нагальні проблеми сучасності, пов’язаних із модою, гендерною ідентифікацією, мас-медіа, масовою культурою, соціальними класами, етнорасовими стереотипами, субкультурами тощо. Означена змістова орієнтація сприяє посиленню практичного значення культурних досліджень.

Поряд із концепцією про культурологію як всебічну універсальну науку про культуру існує інша версія. Відповідно до неї, культурологія — це по суті філософія культури, її дослідницьке поле обмежується аналізом сенсів людської діяльності та безпосередньо пов’язаних з нею значень культурних продуктів та об’єктів. Культура в такому контексті буде розглядатись як реальність надприродного позабіологічного походження.

Наступні п’ять термінів «народознавство», «соціальна антропологія», «культурна антропологія», «етнологія» та «етнографія» у вітчизняній науці прийнято ототожнювати. Одразу слід зазначити, що у 1970-ті рр. між собою були еквівалентними не тільки перелічені п’ять понять, але й поняття «антропологія» разом з ними. Відштовхуючись від цього та враховуючи аналогічність «антропології» та «культурології», у сумі вийде вже сім тотожних термінів. Беручи до уваги теоретичну концепцію про культурологію як філософію культури, то в результаті вже вісім однакових термінів. Нарешті, як було зазначено, англійське словосполучення “cultural studies” зазвичай перекладається як «культурологія» та ототожнюється із другим варіантом перекладу «культурні дослідження».

Так, у результаті на перший погляд здається, що всі дев’ять позначень між собою є рівнозначними, де спільним знаменником є термін «культурологія». Будь-яке з них начебто можна було б використати для формального позначення культурології. Проте насправді такий умовивід був би помилковим перебільшенням. На відміну

від 1970-1980-х рр., на сьогодні є чітке розмежування термінів «антропологія» і таких понять, як, наприклад, «культурні дослідження» та «соціальна антропологія».

Отже, в українській гуманітаристиці терміни «етнологія», «етнографія», «народознавство», «культурна антропологія» та «соціальна антропологія» позначають одну й ту саму галузь гуманітарного знання — це наука про побут, традиційну матеріальну і духовну культуру народів, їхнє походження (етногенез). Ключовим поняттям у цьому контексті є «традиційність». Предметна сфера означеної наукової практики обмежується культурою саме примітивних і традиційних суспільств. Виникає цілком логічне запитання: чому одне й те саме поле культурологічного дослідження має декілька різних назв? Складність ситуації безпосередньо залежить від культурно-історичних особливостей різних країн, де виникла наука — від мовних, соціальних, політичних, географічних тощо. У цьому виявляється закономірність нерівномірного розвитку етнокультурних систем.

Назва «Соціальна антропологія» вперше виникла в Англії та позначала дисципліну, зміст якої складали дослідження культури примітивних етносів з усталеною соціальною організацією. Подібна дисципліна існувала і в США під назвою «Культурна антропологія». Своє найменування вона отримала на підставі того, що предмет її аналізу складала традиційна культура індійських родоплемінних громад без врегульованої соціальної стратифікації. При цьому культурні антропологи перш за все зосереджуються на системі духовних культурних цінностей, з урахуванням яких далі стає можливим дослідження матеріальних благ. У соціальній антропології навпаки — відправним пунктом є сукупність матеріальних об'єктів, які відкривають шлях до вивчення метафізичних культурних феноменів. У цьому вбачається головна відмінність у значеннях «культурної» й «соціальної» антропології американської та англійської наукових традицій в їхній ретроспективі. Пізніше обидві науки утворили єдиний симбіоз і на сьогодні вони відрізняються лише назвою.

Іншу пару понять «етнографія» та «етнологія» у західній науці також прийнято відрізняти. Для позначення напряму досліджень, пов'язаних із зібранням, фіксацією та описом емпіричних даних, у 1607 р. німецький мислитель Й. Зоммер уперше застосував слово «етнографія». У якості наукового терміну слово «етнологія» вперше запровадив швейцарський антрополог А. Шаванн у 1784 р. для найменування історичної науки, яка досліджує «прогрес народів у цивілізації». В етимологічному сенсі слово «етнографія» — це «опис народу», а «етнологія» — це «вчення про народ».

Україномовним еквівалентом для назв «етнографія» та «етнологія» є один інтегрований термін «народознавство». В інших країнах також виникли свої національні варіанти назв: у США — «культурна антропологія», в Італії, Іспанії та Франції — «народні традиції» і т. д.

Таким чином, усі дев'ять понять відомі як у європейських, так і в американських колах науковців. В українському академічному середовищі із дев'яти дефініцій між собою чітко диференційовані «культурологія», «філософія культури», «культурні дослідження», «антропологія» та «етнологія». Науки співвідносяться як рід і вид, тому є взаємовиключними; або є емансипованими та водночас взаємодоповнюючими. Власне для етнології решта інших позначень може виступати у якості взаємозамінних еквівалентів.